

הפולמוס בעיתונות המצרית בענין מילת הבנות בספטמבר 1994¹

מרדכי קידר, המחלקה לערבית, אוניברסיטת בר-אילן

מילת הנשים² מקיפה את רוב אוכלוסיית הנשים הבוגרת במצרים, שכן ביותר מ-90%³ מנשי המדינה הבוגרות בוצע מעשה זה בשלב כלשהו של גיל ההתבגרות המוקדם. למרות שהפעולה מבוצעת בגופן של נשים, השפעתה כוללת גם את מרבית הגברים, שכן הם - במודע או שלא במודע - סובלים מן הקרירות המינית הקבועה הנגרמת לנשיהם ממנה,⁴ ומהשלכותיה של קרירות זו על יציבות במשפחה ועל האוירה בחברה. עם זאת, העיסוק התקשורתי במילת הנשים מצומצם מאד, קטן בהרבה מהעיסוק בבעיות הנוגעות למגזרים קטנים בהרבה מאלו הנפגעים ממילת הבנות. קשר השתיקה האופף את הנושא נובע מתחושת אי-הנעימות הכללית הקשורה לעצם ההתעסקות הפומבית בענייני מין, מאי רצונם של גברים להתמודד עם אחת הבעיות הגדולות המעיקות על הנשים - נשיהם, בנותיהם, אימותיהם ואחיותיהם - ומבושתן של הנשים לדבר באופן פומבי וחפשי על העדר יכלתן להנות מיחסי מין. עם זאת, המציאות היא שמדי יום ביומו מבוצעת בכ-4000 בנות במצרים פעולה כירורגית המשאירה אותן פצועות בגוף ובנפש ודנה אותן לחיי אומללות ומצוקה עד יומן האחרון. רק לעיתים נדירות עולה נושא זה לבמה הציבורית וזוכה להתייחסות תקשורתית, שכן נראה שגם אנשי התקשורת נבוכים מלעסוק בו בפומבי.

בספטמבר 1994 נסדקה מחיצת השתיקה סביב הנושא. בקהיר התכנסה אז וועידת האוכלוסין של האו"ם, ועידה נודדת המתכנסת מידי שנתיים ועוסקת באוכלוסיית העולם והדרכים לשפר את תנאי חייה. וועידה זו, המרכזת נציגים ממרבית מדינות העולם, דנה בדרכים להגבלת הילודה - התרת הפלות, הפצת תודעת השימוש באמצעי מניעה ותכנון המשפחה - ונושאים נוספים הקשורים לזכויות האדם, כגון טיפוח תודעת בריאות, הומוסקסואליות ולסביות, שוויון זכויות לנשים בבריאות, במשפט, במשפחה ובחברה, אלימות נגד נשים וכדומה. במקביל לדיוני הוועידה, ב-7 בספטמבר, שידרה רשת CNN כתבה ובה הוצג אירוע מילת ילדה מצרית כבת 10 שנים בידי גבר, שרברב במקצועו, בבית פרטי, ללא הרדמה וללא תנאים היגייניים, כשבני משפחתה אוחזים בה.⁵ צרחותיה שנשמעו היטב בהקלטה, ופירכוסיה שנראו בה בבירור נתנו למיליוני הצופים מושג טוב על הסבל האיום העובר על הילדה בעת הביצוע.

¹ מאמר זה ראה אור באנגלית בכתב העת *Medicine and Law, Journal of the World Association of Medical Law*, Vol. 21 No. 2, 2002, pp. 403-418

² המונח הרפואי בערבית הוא **אלתשויה אלגנסי**. עם זאת, בערבית נהוג לומר **ח'תאן** למרות שמונח זה אינו המונח הנכון בהקשר הנשי, אך הוא ננקט גם לגבי נשים כדי לא "לקרוא לילד בשמו"; המונח הערבי שמשמעותו "קיצור אברי מין חיצוניים של אשה" הוא **ח'פד'** (וכן **ח'פאד'**) שמשמעו "קיצור", (ראה דברי שיח' מחמד מתולי אלשעראוי, אלשעב 30.9.94), אך מונח זה, "השם המפורש", גורם כנראה למבוכה בקרב הדוברים והכותבים ולכן הם משתמשים במונח "לגיטימי", זה הנהוג לגבי גברים. מונח "לגיטימי" נוסף המתייחס לשני המינים הוא **טהור**. ד"ר ח'אולה אבו בקר ציינה בפניי שארגוני נשים מצריים מכנים כיום את הפרקטיקה בכינוי **אלנחת פי אלגסד** ("פיסול בגוף").

³ מספר זה מבוסס על הערכות הנגזרות ממקורות שונים הפועלים בשיטות מחקר שונות. השיעור שונה בעיר ובכפר, בקרב משכילים ושאינם כאלו. ניתן למצוא נתונים באתרי אינטרנט רבים העוסקים בנושא FGM (Female Genital Mutilation) המוקמים ומתוחזקים ע"י ארגונים הנאבקים במילת הנשים, ארגוני זכויות אדם, ארגונים הקשורים לארגון הבריאות העולמי והאו"ם. שריפה זוהור מדווחת ש"הערכות מציינות שחמישים עד שישים אחוזים מהנשים בנצרים נימולו", אך היא מוסיפה ש"יש נתונים חדשים המעידים על כך שהפרקטיקה נפוצה יותר מכפי שהודו בעבר. 'סקר בריאות האוכלוסייה במצרים' (Egypt Demographic Health Survey) משנת 1995 הראה ש-97% מהנשים המצריות הנשואות ושהיו נשואות עברו מילה. ראו Sherifa Zuhur, "The Mixed Impact of Feminist Struggle in Egypt during the 1990s" *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, Vol. 5 No. 1 (March 2001).

⁴ ראו **יאסר איוב, ורא' כל באב - אלנפגאר אלגנסי פי מצר, אלקאהרה 1995** (=יאסר איוב, מאחורי כל דלת - ההתפוצצות המינית במצרים, קהיר 1995) (להלן: איוב).

⁵ נואל אלסעדאוי פותחת אחד מספריה בתיאור הפעולה ופרטים על השתתפות בני משפחתה בה. ראה נואל אלסעדאוי, מאחורי הרעלה - נשים בעולם הערבי, גבעתיים 1988 (להלן: אלסעדאוי) (תרגום מערבית של **אלוגה אלעארי ללמרא'ה אלערביה בירות 1977** הספר תורגם לאנגלית בכותרת: *The Hidden Face of Eve — Women in the Arab World*). תיאור נרחב של הטקס מובא בספרו של **דכתור מחמד עוד' ח'מיס, אלמרא'ה ואלתקדם ללח'לף, דראסה נפסיה ללעאזאת ואלתקאליד, אלקאהרה ד. ת.** (ד"ר מחמד עוץ' ח'מיס, האשה וההתקדמות לאחור - מחקר פסיכולוגי למנהגים ולמסורות, קהיר ל.ת. [להלן: ח'מיס] עמ' 118-121).

השידור הביך מאד את הרשויות במצרים, שכן הוא הציג את המצרים בתקשורת העולמית כפרימיטיביים הפוגעים באכזריות בגוף בנותיהם ובזכויותיהן. בנוסף לכך, חוק העונשים המצרי אוסר על אדם לפצוע אדם אחר ולהטיל בו מום, והצילום מציג מול העולם את אזלת ידו של השלטון לאכוף את החוק. ניתן להניח שמרבית המצרים חשו עלבון צורב, לא בשל עצם המעשה אלא בשל שידורו ברבים, ברשת בינלאומית בעלת שיעור צפיה גבוה. מבצעי הפעולה נעצרו ע"י המשטרה, אך החקירה לא התרכזה בעברה שבוצעה בילדה אלא בנסיבות של הצילום והכסף שמבצעו קיבלו, על-פי הנטען, כדי לאפשר את הצילום ואת שידורו במטרה "להכפיש את השם הטוב של מצרים".⁶ יש אפילו מי שכינו את השידור "פשע פומבי".⁷

השידור הוליד פולמוס עיתונאי לא רחב במונחים שגרתיים, אך נרחב למדיי כשמדובר בנושא מילת הנשים. כמעט כל עיתון הקדיש לנושא מספר מאמרים, שבהם צוטטו אנשי מקצוע מתחומים שונים, כגון דת, רפואה, פסיכולוגיה וסוציולוגיה, אשר חשפו בדרך-כלל חילוקי דעות בין אנשי הדת מצד אחד שהציגו את הצדדים החיוביים של הפרקטיקה, ובין שאר אנשי המקצוע אשר גישתם הייתה בדרך כלל שלילית כלפיה. אלא שבפולמוס התקשורתי ביצבצו גם חילוקי דעות בין אנשים מאותה דיסציפלינה, באופן שחלקם מתנגדים למילה וחלקם האחר תומך בה. עם זאת, יש לציין שדוברי שני הצדדים היו בדעה שהעלאת הנושא ברשת CNN האמריקאית, בעלת התפוצה הבינלאומית, נועדה להכפיש את שמו הטוב של העם המצרי. יתכן שהעובדה שטיעון זה נשמע משני הצדדים נובעת מהרגשת העלבון ששניהם חשו בו, הן בשל הגילוי שפרקטיקה זו נהוגה עדיין במצרים, והן בשל העיסוק הפומבי בנושא מיני, עיסוק מביך כשהוא לעצמו.

טיעוני המתנגדים למילת הנשים

העיתון *אלופד* נותן ביטוי נרחב לדעת המתנגדים למילת הנשים. אלו מתרכזים בטענה שמילת הנשים מונעת מהן את היכולת ליהנות מיחסי מין וגורמת להן קרירות מינית (פריגידיות) קבועה, אשר כתוצאה ממנה הן מואסות במין ובבעליהן, בשל אי הצלחתם להביא אותן לידי סיפוק.⁸ המילה מונעת מהנערה לפתח אישיות בוגרת ואחראית המפתחת דפוסי התנהגות מוסרית מתוך שכנוע עצמי. מציאות זו פוגעת באופן קשה ביציבות המשפחה במצרים,⁹ וגורמת לגברים להיות בחיפוש מתמיד אחרי נשים המעונינות בהם, לאנוס נשים ונערות שאינן מעונינות בהם או לפנות לשרותיהן של פרוצות.¹⁰ הרופאים שבין המתנגדים עומדים על הנזקים הנגרמים לנפגעת כתוצאה מהמילה: דימומים העלולים לסכן את חייה, זיהומים, דלקות באברי המין, בדרכי השתן ובכבד, מורסות, הרעלת דם, ולאחרונה אף איידס בשל הנוהג לבצע את המילה בכמה בנות ברצף מבלי לחטא את הכלי המשמש לכך.¹¹ ראוייה לציון עמדתו של ד"ר מחמד צבחי אלפיל, מומחה לרפואת ילדים באוניברסיטת אלאזהר, המכנה את הפעולה כ"ברברית", ללא שום תועלת דתית או חברתית.¹²

בקרב המתנגדים קיימת גישה הרואה את הפרקטיקה כעובדת חיים שקשה לבערה מהעולם, שכן היא טבועה ברקע הגיאוגרפי האפריקאי של מצרים. ראייה זו מתבססת על העובדה שמילת הנשים איננה פרקטיקה אסלאמית שכן היא נדירה בסעודיה ובמדינות אסלאמיות רבות,¹³ ואילו במצרים היא נהוגה

⁶ ראו לדוגמה כותרת בעמודו הראשון של העיתון *אלופד* 11- בספטמבר 1994: גרימה אח'לאקיה בשעה למחאולה אלא'סאא'ה לסמעה מצר, תצויר עמליה ח'תאן טפלה, ואד'אעתהא פי מחטאת אתליפזיון אלעאלמיה ("פשע חמור נגד המוסר בנסיון להכפיש את המוניטין של מצרים / צילום פעולת מילת ילדה ושידורה בתחנות הטלוויזיה העולמיות").

⁷ עקידתי, 20 בספטמבר 1994, עמ' 17.

⁸ החשיפה לטלוויזיה ולסרטים מערביים, גם כאלו שאינם פורנוגרפיים, ושבהן מופיעות נשים בקול, בתמונה ובתנועה, בעת פעילות מינית, מסייעת להביא את מושגי התשוקה המינית וההנאה ממין לתודעת הנשים, גם אם אין הן מצליחות לחוות הרגשות אלו בגלל המילה.

⁹ על-פי דברי ד"ר עאדל צאדק, פסיכולוג. *אלופד*, 15.9.1994, עמ' 3.

¹⁰ ראה איוב, עמ' 136.

¹¹ על פי דברי ד"ר אשרף פודה, מומחה כליות ודרכי שתן בפקולטה לרפואה באוניברסיטת קהיר, הד'ה אלעמליאת תגרי באלה ואחדה לאכת'ר מן פתאה פי אלאעיאד ואלמנאסבאת ("פעולות אלו מבוצעות בכלי אחד ליותר מנערה אחת בחגים ובאירועים") *אלופד*, שם.

¹² אן עמליה ח'תאן אלבנאת עמליה המגיה וליס להא פאא'דה דיניה ולא אגתמאעיה. שם.

¹³ בתימן נאסרה מילת הבנות בחוק בינואר 2001. היא נהוגה בארץ זו באזורים מסויימים בחוף ובחצרמות. *אלמיאת אלג'זידה*, 12.1.2001.

בקרב מוסלמים ונוצרים (=קופטים) כאחד.¹⁴ מקורה בתקופת הפרעונים או שהגיעה למצרים דרך סודאן¹⁵ מאפריקה, שם היא נהוגה בקרב אוכלוסיות רבות, מוסלמיות ושאינן מוסלמיות.

אלאהראם¹⁶ מפתח נקודה זו בידיעה שכותרתה "מילת הבנות איננה בעייה ערבית – הדתות אינן תומכות בה ושר הבריאות דורש להגדירה כפשע". בידיעה מדווח העיתון שעניין מילת הבנות כלל לא עלה בהודעת הסיכום של הארגונים החוץ-ממשלתיים (NGO's) הערביים בסיום וועידת האוכלוסין. עם זאת, העיתון נאמן לגישת הממשל המצרי בדיווח על כך ששר הבריאות אמר בוועידה שמילת הבנות מזיקה מאוד לאישה, ויש לאסור על ביצועה מפני שהיא מבוצעת לרוב בידי אנשים לא מוסמכים ובתנאי היגיינה ירודים. העיתון מצטט את ד"ר עבד אלע'פאר מנצור, שיח' מחמוד שלתות ושיח' אסמאעיל אלדפתר – שלושה חכמי דת אסלאמיים – הטוענים שמילת הבנות אינה מחויבת על פי הקוראן ומנהגי הנביא, ופסולה ("מכרוה) על פי הפסיקה האסלאמית בשל הנזק שהיא מביאה לגוף האישה. ציטוט זה מפי אנשים בעלי סמכות דתית נועד להתמודד עם הטענה שהאסלאם מחייב את מילת הנשים.

טיעוני התומכים במילת הנשים

בפולמוס העיתונאי בעניין מילת הנשים, דעות המחייבים מוצאות ביטוי בעיקר בעיתון האופוזיציה **אלשעב**, המקורב לחוגי האחים המוסלמים, והעיתון **עקידתי** בעל המגמה הדתית היוצא לאור מטעם המדינה. במאמר שמפרסמת מונא עבד אלנעים¹⁷ היא יודעת לספר ש"מילת הנשים נפוצה בכל מדינות ערב בשיעורים שונים". טענה זו תמוהה, שכן לא קיימות בספרות עדויות לפרקטיקה זו בלבנון, בסוריה או בירדן, ונראה שכוונת הכותבת היא לומר שאין סיבה להאשים דווקא את מצרים בעניין זה. **אלשעב** מביא את דברי מספר עולמא' (חכמי דת), המצדיקים את מילת הנשים בשני סוגי טיעונים: הסוג האחד הוא פיזיולוגי-תפקודי, והסוג השני הוא דתי.

הטיעונים הפיזיולוגיים-תפקודיים מסבירים את חשיבות מילת הנשים בכך שבמקרה שאברי המין החיצוניים של אישה גדולים מידי הם "גורמים דלקות כרוניות כתוצאה מהתחככות, להפרשות רבות ולהתרבות בקטריות, במיוחד במזג אויר חם ולח... חובה על האחראים במצרים לאמן את הרופאים לבצע זאת כניתוח פלסטי בבית חולים ובהרדמה". דעה זו מביע גיניקולוג מאוניברסיטת קהיר, ד"ר מוניר מחמד פוזי.¹⁸ אנשי הלכה אסלאמיים מפתחים כיוון זה: שיח' מחמד מתולי אלשעראוי סובר ש"החלק הנחתך אצל הנקבה הוא החלק המיותר, הבולט מעל סביבתו, שכן בליטתו גורמת לו לחיכוך עם הבגד, ולכן האשה נתונה לגירוי מתמיד שכתוצאה ממנו היא להוטה אחרי הגבר, ודבר זה ממעיט את כבודה בעיניו."¹⁹ בדבריו אלו נותן שיח' מחמד שעראוי אלמתולי למילת הנשים סיבה מוסרית-חברתית, שכן באמצעותה נשמר כבוד האשה בעיני הגבר, ולכן הדבר הוא לטובתה. ד"ר עבד אלג'ליל שלבי, חבר וועדת הפסיקה באלאזהר, אומר: "מילת הנשים איננה חובה ... אך, כפי שפורסם באחד מכתבי העת הרפואיים הנודעים,²⁰ הניסיון המודרני מוכיח שאי [ביצוע] המילה עלול לגרום לנערה קשיים בגיל ההתבגרות, שכן כאשר היא מתגרה בולט אותו החלק מבין השפתיים, הוא מתחכך בבגדיה ודבר זה מביא להגברה באותה הרגשה!!!"²¹ לדעת ד"ר עבד אלצבור שאהין, מרצה לבלשנות במכללת המדעים שבאוניברסיטת קהיר, מילת האישה "על-פי דרך האסלאם מוסיפה למקום הזה סוג של יופי, אשר היא מאבדת אותו אם המקום ארוך יותר מגבול הסביר והמקובל".²² שיח' פאיד מחמוד פאיד מציין תועלת נוספת לאשה מפעולת המילה, והיא שבעקבותיה אין

¹⁴ ראו דברי ד"ר מדיחה אלצפתי, מרצה לסוציולוגיה באוניברסיטת עין-שמס, וד"ר אחמד שלבי, מרצה להיסטוריה באוניברסיטת קהיר, **אלופד**, שם.

¹⁵ אשר בה נהוג לבצע אותה בצורה חריפה יותר מאשר במצרים, שכן בסודאן נהוג לכרות חלקים נרחבים מאברי המין החיצוניים של הנערה. ראה אלסעדאוי, עמ' 21-22.

¹⁶ 13.9.1994

¹⁷ עקידתי 20.9.1994, עמ' 17.

¹⁸ שם.

¹⁹ **אלשעב** 30.9.94.

²⁰ בראיון לא מצויין שם כתב העת שאליו מתייחס שלבי.

²¹ שני סימני הקריאה מופיעים במקור.

²² ארא אן אלאסלאם מסלכה יחקק ללמרא'ה פי הד'א אלמכאן נועא מן אלגמאל אלד'י תפקדה לו טאל אלמכאן זיאדה ענ אלחד אלמעקול ואלמקבול. ד"ר אימן סעד זע'לול, גניקולוג מבית חולים אלג'לאא', טוען שלא יותר ממקרה אחד לאלף מצריך הקטנת אברי המין החיצוניים של אישה, בשל גודלם. ראו **עקידתי**, שם.

האישה "מתגרה רק בגלל נגיעה". הוא אינו מרחיב בדבריו, אך נראה שכוונתו לומר שהאישה זקוקה לזמן ארוך יותר כדי להתגרות וכך היא מפיקה עונג רב יותר מיחסי מין בשל התמשכותם זמן רב יותר.²³ שיח' פאיד מתעלם מהעובדה ש"נחוצים שניים בשביל טנגו".

ד"ר יחיא עבד אלסלאם ופא, מרצה אסיסטנט במחלקת נשים ולידה בפקולטה לרפואה באוניברסיטת אלאזהר, תומך באבחנה של השיחיים לעיל, ש"השארית החלק הבולט של השפתיים הקטנות של האשה מביאה לדחף מיני מוגבר." אלא שהוא מוסיף: "ניתן לחתוך שלישי משתי השפתיים ולהשאיר שני שלישים, וזה איננו ענל וחיסול. חיתוך מוגזם של חלק גדול יותר יגרום לאישה קרירות מינית וברור שאין לעשות זאת, שכן זה יביא להתמוטטות חיי הזוג בטווח הארוך."²⁴ ראוי לציין שעם ההתחשבות של הרופא באשה ובגופה, הוא כולל גם את השפתיים הקטנות באזור שהוא ממליץ להסיר מגוף האישה, ובכך הוא מתקרב למידות הפרקטיקה הנהוגות בסודאן. אלא שבדבריו נוסף עוד משפט רב חשיבות: "לא קראתי בשום ספר רפואי שיהקיצור' מביא לידי עקרות". משפט זה נשמע תלוש מסביבתו, שכן בשום מקום במאמר לא עלתה שאלת הקשר בין המילה ובין עקרות. נראה לכן שהרופא עונה במשפט זה על טענה או שמועה שמפיצים מתנגדי מילת הנשים בכך שהיא מביאה לעקרות האישה, וזאת כדי להפחיד את הציבור מפני הפרקטיקה הזו.²⁵ גם ד"ר סעיד ראתב, כירורג בבית חולים קצר אלעיני, בדעה ש"קשה להניח שפעולת המילה גורמת לעקרות אלא אם נתפרות השפתיים לאחר הפעולה". בדבריו אלו רומז גם ד"ר ראתב לאופי המילה הנהוג בסודאן כפי שמתואר אצל סעדאוי, וייתכן אף באזורים מסוימים במצרים.

הסוג השני של טיעוני המחייבים הוא הסוג הדתי, זה המסתמך על המקורות האסלאמיים. הקוראן אינו מצווה על המילה, לא לגברים ולא לנשים, ועניין זה מוסד באסלאם באמצעות החדית' (=התורה שבעל-פה) תוך ייחוסו לדברים שאמר הנביא מחמד. המקובל על רוב פוסקי ההלכה באסלאם הוא שמילת הגברים נמצאת במעמד חשוב יותר ממילת הנשים, שכן מילת גברים היא בדרגת "ואג'ב" (חובה) או "סִנָּה" (מנהג מקובל), ואילו מילת הנשים היא במעמד נמוך יותר, "מסתחב" (רצוי), "מפְרָמָה" (מעשה אצילי) או "משרוע" (מותר). מיעוט של פוסקים מעלה את מילת הנשים לדרגת החשיבות של זו הנהוגה בגברים.²⁶

בנוגע לשאלת המידה הראויה למילת הנשים, אומר ד"ר שעבאן אסמאעיל, ראש המחלקה להלכה במכללת המחקרים האסלאמיים והערבים: "המילה בנוגע לנשים מותרת. למרות שהפוסקים חלוקים בדעתם על מהות ההיתר²⁷ הרי שהם מאוחדים בדעה שעל המילה להתבצע בדרך הגיונית, ממוצעת ולא מוגזמת באופן שתהיה קלה, בהתאם לדרך הביניים של האסלאם."²⁸ דברים דומים אומרים גם השיחיים אלשעראוי ופאיד שהוזכרו לעיל. לתמיכה בדבריהם - הן בנוגע לעצם ההיתר למול נשים והן בנוגע למידה הרצויה - הם מצטטים חדית' (=מסורת בע"פ) המספר על הנביא מחמד שאמר למיילדת אום עטיה "קצרי ואל תחסלי שכן זה חביב יותר לאישה ואהוב יותר לבעל".²⁹ באמירתו של הנביא יש שני ציוויים: האחד, "קצרי", שממנו נלמדת החובה (או עכ"פ הרשות) לקצר, והשני, "אל תחסלי", האוסר לפגוע באשה באופן מוגזם. דוברי האסלאם שצוטטו מודעים לנזק שחיתוך מוגזם גורם ליכולת של אישה ליהנות מיחסי מין ולהשלכתו של נזק זה על שלמות המשפחה, ומדגישים בדבריהם את האיסור "אל תחסלי".

עם זאת קיימות בדבריהם שתי נקודות ראויות לציון: האחת לגבי עמדת האסלאם כלפי עצם ביצוע המילה לנערות, אומר ד"ר שלבי: "לא לכל נערה יש רצון להיפגם (אנתקאץ), ולכן רבים מעדיפים לעזוב את

²³ אלשעב, שם.

²⁴ שם. ח'מיס טוען שה"דאיה" שביצעה את הפעולה בנוכחותו "חתכה את הדגדגן לגמרי ועמו חלק מהשפתיים" קאטעה אלבטר' תמאמא ומעה גזא' מן אלשפרתאן [כך], ח'מיס עמ' 120.

²⁵ ניתן למצוא לטענה זו תימוכין בהנחה שאשה ללא חשק במין, ואולי אף סובלת ממנו סבל גופני או נפשי עקב כפיית יחסים עליה, סיכוייה להיכנס להריון ולשמרו נמוכים מסיכוייה של אשה המקיימת יחסים מתוך הנאה ורצון.

²⁶ על גישת השריעה למילת גברים ונשים ראה בהרחבה אצל M. J. Kister, "... And He Was Born Circumcised: Some Notes on Circumcision in 1/4ad-th", in *Le Muséon* 34 (1994), pp. 10-30. מ"י קיסטר, מחקרים בהתהוות האסלאם, ירושלים תשנ"ט, עמ' 201-214. ראה בעיקר עמ' 209-210.

²⁷ כלומר אם זה "רצוי", "אצילי" או "מותר".

²⁸ אלשעב, 27.9.1994.

²⁹ אח'פדי ולא תנהכי פאין ד'לכ א'חט'א ללמרא'ה וא'חב אלא אלבעל החדית' בגרסה זו מובא בדברי ד"ר שעבאן אסמאעיל, ראש מחלקת השריעה במכללת הלימודים האסלאמיים והערביים, במאמר תחת הכותרת ח'תאן אלבנאת פי אלפקה אלסלאמי ("מילת הבנות בהלכה האסלאמית"), אלשעב, 27.9.1994, עמ' 3.

גם הקיצור (חי'פאד) ואין בכך כל רע מבחינת האסלאם". עמדה זו נועדה כנראה להסביר את הסתירה בין ההמלצה (או ההיתר) שבהלכה האסלאמית לביצוע מילת נשים ובין העובדה שמילת בנות אינה נהוגה כלל במספר מדינות אסלאמיות המקפידות על ביצוע השריעה, כדוגמת סעודיה ואיראן.

נקודה שניה שראוי לציין מופיעה בדברי ד"ר שאהין: "הדבר הזה קשור למסורת החברתית, והעדויות מתעדות את היותו חלק ממסורת החברה. האסלאם לא המציא בעניין זה מנהג אלא רק עידן אותו כדי שנסיונות של האשה לא תיפגעו".³⁰ דברים אלו, שניכרת בהם נימה אפולוגטית, חושפים שני מרכיבים בעייתיים, ואולי אף סותרים, המעיקים על הדובר, ממה נפשך: אם מילת הנשים חשובה, נכונה ורצויה, מדוע אין היא מופיעה כמצווה חיובית בקוראן, או מדוע אין מעמדה בהלכה האסלאמית ובביצועה בארצות האסלאם גבוה מכפי שהוא? ואם היא מנהג קדום לאסלאם ("ג'אהלי") בעל אופי שלילי, ולכן אין הוא מופיע כמצווה בקוראן ומעמדו ההלכתי נמוך, מדוע האסלאם לא אסר על המשך ביצועו, כפי שאסר, לדוגמה, את מנהג קבורת הבנות? בתשובתו מנסה ד"ר שאהין לגשר על הסתירה, ולקשור אגב כך את האסלאם: "מחד גיסא המנהג היה מושרש במסורות החברתיות שקדמו לאסלאם, ולכן אין לבוא אליו בטענה על קיומו, ומאידך גיסא האסלאם עידן את הפרקטיקה בשל דאגתו היתרה לאשה ולנשיותה.

יש לציין גם שלא נמצא בדברי הצד האסלאמי אזכור לעובדה שמילת נשים נהוגה גם בקרב הנוצרים במצרים והעמים הפגניים באפריקה, כנראה כדי לא להציג דמיון בין האסלאם והדתות הללו.

את הנקודה החלשה הזאת בארגומנט האסלאמי מנצלת הבה סעד אלדין, הכותבת באותו עיתון, אלשעב, המקורב לחוגי "האחים המוסלמים" והמבטא בדרך כלל את דעותיהם, במסגרת מדור בשם **צות אלנסאא'** ("קול הנשים"). לאחר הקדמה המספרת על הכתבה ששודרה בסי אן אן ועל מעצר הספר שביצע את המילה בטענה שהוא עסק ברפואה ללא הכשרה ורשיון, אומרת הבה סעד אלדין:

אין זה הפרק הראשון בסיפור המדמם של המילה ואין זה האחרון, כל עוד לא ינקטו הממסד הדתי - האזהר ומכון הפסיקה - והעולמאא' של האומה הזו עמדה נחרצת כלפי מעשי המילה במצרים. העניין איננו "רק פיסת עור הנחתכת או לא נחתכת ושאיננה מצדיקה את כל המהומה הזו" כפי שלצערנו אמר אחד מחכמי אלאזהר, אלא היא עניין הקשור בניתוח שותת דם המבוצע במרבית בנות מצרים בגיל שנים עשרה ללא הרדמה, שבמהלכו נכרת בצורה אקראית חלק רגיש מגוף האישה בטענה שהסרתו תבטיח את צניעותה וכבודה, ולא מעניין אחר כך שהנערה סובלת מכאבים ודימום בשל הטיפול הרפואי הגרוע במרבית כפרי מצרים ויישוביה, או שהיא סובלת בנפשה ומרגישה שהיא איננה יותר ממשוהו טמא הגורם פיתוי.

אינני מתכחשת לעובדה שיש מסורות בשם הנביא בעניין מילת האישה, אך אלו נכללות בגדר של "מותר" כדי להתמודד עם מצב מוזר החורג מדרך הטבע. אולם הפרקטיקה הנהוגה במצרים ובסודאן ובכמה מדינות אסלאמיות נכנסת לגדר של "אל תחסלי" אשר הנביא אסר לחלוטין. בנוסף לכך, הכנסת המצב הקיים לתוך המסגרת ההלכתית בשום אופן אינה מעניקה הכשר לנזק הנגרם לאישה כתוצאה מהפרקטיקה הנוכחית באמצעות [הטענה שיש בכך גם] תועלת [דתית] אשר אפילו אם היא קיימת היא איננה יותר מאשר דבר מותר, והיא לחלוטין איננה חובה או מצווה.

בעייתנו מאז ומתמיד הייתה שהעולמאא' שלנו שותקים לגבי זכויותינו הלגיטימיות, ולכן מי שמגן עליהן (מתוך שלא לשמה) הם אויבי האומה, ולכן תגובתם של העולמאא' היא בדרך כלל הסתייגות, מכיוון שהטענה באה מפי מי שאינו מאמין האל ובנביאו. כתוצאה מכך אנו בסופו של דבר מפסידות או מרוויחות, רק על ידי אויבינו, [וזאת למרות] שהיא ראוי שמי שיגן עלינו יהיו העולמאא' והמטיפים לאסלאם שלנו.

צאו מתוך המעגל הסגור הזה והגנו על הזכויות הלגיטימיות של האישה. ראו אותה כפי שהאסלאם ראה בה שותפה במשא האחריות לאמונה ובניית האומה. אם תגדלו אותה כפי שגידל אותה שליח האל - לוחמת, מלומדת, אחראית - תבטיחו את צניעותה וטהרתה. אל תחסלו!³¹ את גופה בשם האסלאם; הפרקטיקה של המילה במצרים אינה לרצון האל ושלוחו, והיא אינה בגדר הדיון ההלכתי בעניינה, שכן היא חרחה אל מעבר לגבולות התיעוב. הזהרו מהאל בעניין הנשים, הזהרו מהאל בעניין הנשים.³²

ראוי לעמוד על כמה נקודות בעניין מאמר זה:

³⁰ אלשעב, 30.9.1994.

³¹ הכותבת משתמשת באותו פועל שבו משתמש הנביא בחדיית' שצוטט לעיל: **לא תנהכי** ("אל תחסלי...").

³² אלשעב, 23.9.1994. דבריה של הבה הובאו במלואם.

- א. המאמר מופיע, כאמור, בעיתון "אלשעב" שהוא בעל אופי אסלאמי בולט. העובדה שיש בעיתון מדור בשם "קול הנשים" מצביעה על כך שראשיו מודעים למשקלן הגובר והולך של נשים מלומדות, שיש להן דעה משלהן בנושאים אסלאמיים וחשוב לתת להן בימה אסלאמית לגיטימית להשמיע את קולן.
- ב. מתוך הנחתה שמילת הנשים היא לא יותר מאשר "דבר מותר" שאין חובה לבצעו כלל וכלל, מותחת הכותבת ביקורת על הביצוע ה"קפדני" שמבצעים אותו במצרים ובסודאן, והמביא נזק רב מאד לאישה ולגופה. היא בוחרת להתעלם מפסיקות הלכה המעניקות למילת הנשים מעמד גבוה יותר מ"מותר", כגון "חובה", "מקובל", "רצוי" ו"אצילי".
- ג. ניכר בכותבת שהיא "יודעת פרק" בהלכה אסלאמית, בדרכי קביעתה ובמנגנונים הפנימיים שלה. דבריה נכתבים מתוך גישה של נאמנות לאסלאם, להלכה ולמסורת הדתית, לא כיצאה נגד האסלאם ולא כביקורת נגד ההלכה. היא מעניקה לדבריה אופי אסלאמי באמצעות שימוש בביטויים השאובים ממקורות אסלאמיים, כגון **אתקו אללאה** ("הזהרו מהאלי"), צמד מלים המופיע בקראן יותר מחמישים פעמים.
- ההתייחסות של אדם לשאלת מילת הנשים קשורה בדרך כלל לעמדתו בין מסורת וקידמה, בין דת לחילוניות, בין מסגרת חברתית כופה והזכות הפרט לחרות, בין זכות האישה על גופה וזכות הגבר להגבילה. דבריה של הַבָּה חשובים מכיוון שהם מכניסים את הפולמוס בעניין מילת הנשים אל תוך הזירה הדתית הפנימית האסלאמית. מעתה אין חכמי האסלאם רשאים להסתלק מהתמודדות עם הבעיה בטענה שהיא תוצר מתקפת תרבות חיצונית, מערבית-כופרנית, שנועדה "להכפיש את השם הטוב של מצרים" או להחיל על החברה המצרית המסורתית את ערכי המערב. הבעיה מועלית עתה בידי מישהי החיה וכותבת מתוך ההווה האסלאמית, למען ציבור קוראים וקוראות בעל תודעה אסלאמית ובמטרה לקדם את מטרות האסלאם כפי שהיא רואה אותן. גם אם קולה הוא עדיין "קול קורא במדבר", ייתכן שרק בדרכה של הבה ניתן להרחיב את ההימנעות ממילת נערות בקרב ציבורים גדולים במצרים, אשר זיקתם לדת ולמסורות חברתיות חזקה למדי.

סיכום

הסרט שהציגה רשת סי אן אן בעת התכנסות ועידת האוכלוסין בספטמבר 1994 עורר מחדש את הפולמוס במצרים בעניין מילת הנשים מתנהל משני צידי מתרס החילוניות. עיתונים חילוניים כדוגמת **אלאהאלי** ו**אלופד** מובילים גישה השוללת לחלוטין את הפרקטיקה, ואילו הגורמים הדתיים, מעל גבי עיתונם **אלשעב**, מייצגים דעה המסמיכה את מילת הנשים על המסורת האסלאמית, עם שהם מודעים לכך שמקורה איננו אסלאמי. הם מחייבים את ביצועה בצורה מצומצמת, אם כי לא ברור שכך נעשה בפועל. בתוך המחנה האסלאמי נשמעים קולות, בדרך כלל מנשים, הקוראים גם הם לנטוש את הפרקטיקה, תוך הסתמכות על מעמדה הנמוך מבחינת החיוב בהלכה האסלאמית. שכבות משכילות נוטות לחדול מלמול את בנותיהן מתוך גישה מודרניסטית-מערבית, אך מדובר בשכבה מצומצמת למדי בחברה המצרית.

עם זאת, יש לציין בשולי הדברים שיש מקורות המוסרים שבשנים האחרונות קיימת מגמה באוכלוסייה העירונית המשכילה להעביר את מילת הבנות לידי רופא,³³ הן כדי שיחליט אם הנערה זקוקה למילה והן לשם ביצועה בהרדמה ובתנאי היגיינה הולמים כפי שיש בבית חולים. ממשלת מצרים מצויה בעניין בין הפטיש והסדן: מצד אחד קיימת דעה רפואית נחרצת נגד הפרקטיקה, בעיקר מצד ארגון הבריאות העולמי, שכתוצאה ממנה מנועה מערכת הבריאות הרשמית מלבצע מילת נשים, אך מנגד הממשל מודע שהוצאת הפרקטיקה אל מחוץ לחוק ולמערכת הבריאות תשאיר את הבנות בידי ספּרִים, דאיות ושרברבים. ייתכן אף שקיים קשר שתיקה בין רופאים לבצע את המילה רק למראית עין, ע"י הקזת דם בחתך שיגליד לאחר זמן, מבלי לחתוך באופן קבוע שום חלק מגוף הנערה. אלא שקשר שתיקה זה אינו מתועד ואין מדברים עליו, הן כדי לא לחשוף את ההונאה בפני המשפחות (שכן הרופא גובה תשלום על מילה שלא בוצעה) והן כדי שהאמון ברופאים לא יקטן ובכך להגן על שלמות גופן ונפשן של הבנות.

כך, במקביל לפולמוס המתנהל בעצלתיים, מידי יום ביומו עוברות אלפי ילדות מצריות את החוויה הזו, נפגעות בצורה קשה בגופן ונפשן, מבלי שאמות הספים של מצרים נעות, ונראה שמצב זה ימשיך לשרור עוד זמן רב.

³³ פרט אחרון זה נמסר לכותב ע"י ד"ר ח'אולה אבו בקר, שהסתמכה על ראיון שערכה במצרים.

- Morsy, Soheir A., "Islamic Clinics in Egypt: The Cultural Elaboration of Biomedical Hegemony", *Medical Anthropology Quarterly* 2 (1988), pp. 355-369.
- Morsy, Soheir A., *Gender, Sickness, and Healing in Rural Egypt: Ethnography in Historical Context*, Boulder 1993.
- "Egypt: The End of FGM?" *Ms. Magazine*, Vol. 7 (Nov/Dec 1996), p. 22.
- "Protest against Egypt's efforts to medicalise female genital mutilation", *Women's Health Project News*, February 1995, pp 19-20.
- Andersson-Brolin, L., *How to eradicate circumcision of girls?: a study of efforts in Egypt, Kenya and Mali*, Stockholm 1990.
- Assaad, M. B., "Female circumcision in Egypt: social implications, current research and prospects for change", *Studies in Family Planning*, Vol. 11, No 1 (1980), pp 3-16.
- Cairo Family Planning Association, *Report of the seminar on bodily mutilation of young females, Cairo, Egypt, October 14-15, 1979*. Cairo: Family Planning Association, 1979.
- Hussein, A., "Female genital mutilation: the road to success in Egypt", *Planned Parenthood Challenges*, No 2 (1993), pp 40-42.
- Mostafa, H., "The unkindest cut of all", *Egypt Today*, Vol 17, No 12 (1996), pp. 102-107.
- Sayed, Gh., Abd El-Aty, M. A. and Fadel, K. A., "The practice of female genital mutilation in Upper Egypt", *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, Vol 55 (1996), pp. 285-291.
- Seif El Dawla, A., "Women's rights in Egypt", *Women Against Fundamentalism Journal*, No 8 (1996), pp 25-28.
- World Health Organization (WHO), Regional Office for South-East Asia, *Traditional practices affecting the health of women and children*. Elexandria, Egypt: WHO 1982.
- El-Saadawi, N. and Hetata, S., *The hidden face of Eve: women in the Arab world*. London 1980.
- ¹M. J. Kister, "... And He Was Born Circumcised: Some Notes on Circumcision in 1/4ad-th", in *Le Muséon* 34 (1994), pp. 10-30. (מ"י קיסטר, מחקרים בהתהוות האסלאם, ירושלים תשמ"ט, עמ' 214-201)

The Dispute over the "Female Circumcision" in the Egyptian Press in September 1994

Mordechai Kedar, Department of Arabic, Bar-Ilan University, Israel

Abstract

On September 1994, during the United Nations Population Conference in Cairo, CNN broadcast a report about the custom of clitoridectomy in Egypt. The televised report included footage of such a ceremony performed on a ten-year-old Egyptian girl in Cairo a few days earlier. This broadcast revived the public polemics on clitoridectomy in Egypt. Secular newspapers such as al-Wafd and al-Ahali opposed this practice while religious circles use the al-Sha'b newspaper to justify it. The religious argument is based on Islamic tradition although the origin of the practice is admittedly pre-Islamic. This position maintains that the type of clitoridectomy performed involves minimal excision, but in practice it is much more radical.

There are voices from within the Islamic camp, mainly those of women, that call for the abolishment of this practice, basing this demand on the fact that this act is a minor rather than major principle of Islamic Law. Although the secular educated classes in Egypt tend to avoid this practice, they are a minority.

The public argument continues in a low key while in reality thousands of young girls daily undergo this traumatic experience which maims them in body and in soul. Unless there is a sustained public outcry against it, this mutilation is destined to remain part of the Egyptian reality for a long time.

This paper discusses the positions of the two sides to the dispute, concentrating mainly on the opinions of the Islamic faction which upholds the continuation of genital mutilation. These opinions are expressed by male Islamic elders while opposing arguments are presented by women who decry this practice.